

Atpažintieji gyvenimo ir kūrybos ženklai

Valdemaras Kukulas, *Pauliaus Širvio gyvenimas ir kūryba: Ženklai ir pražvalgos*: Monografija, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013, 361,[1] p., ISBN 978-9986-39-785-4

Šiomet sukanka penkeri metai nuo literatūros kritiko, eseisto, poeto Valdemaro Kukulo (1959–2011) monografijos apie Paulių Širvį išleidimo. Ši knyga – pirmasis bandymas išsamiau apžvelgti, patyrinti žymaus lietuvių poeto gyvenimo ir kūrybos sąsajas. Specialiai tokiems tyrimams dedikuoto leidinio iki šiol mūsų šalies literatūrologijoje nebūta. XX a. 6–8-uoju dešimtmečiais Širvio poezijos rinkinius daugiausia lydėjo recenzijos ir paminėjimai enciklopediniuose leidiniuose. Po Širvio mirties kaip nuodugnesnę poeto gyvenimo ir kūrybos apžvalgą ir tam tikrą tyrimų kontekstą iki Kukulo monografijos galima būtų paminėti bene vienintelį tokį nemenkos apimties įvadinį (ir drauge apžvalginį, nubrėžiantį gaires ateities tyrimams) straipsnį, parašytą Marcelijaus Martinaičio¹ 1984 m. išleistai pomirtinei Širvio rinktinei *Ir nusinešė saulę miškai*. Ją kartu su Kukuliu sudarė jau minėtas įvado autorius. Taip pat vertingas ir 1985 m. *Pergalės* žurnale publikuotas poeto Algimanto Baltakio emocingas tekstas², apeliuojantis į, jo nuomone, neteisingą kai kurių Širvio gyvenimo faktų interpretaciją bei poezijos rinktinėje nepanaudotus šaltinius. Tačiau tuo beįsplieskiąs polemintis įkarštis ir baigėsi.

Galbūt polilogui, diskusijai apie Širvio kūrybos paveldą augti kliudė ir po jo mirties leidžiami vis nauji ir net naujai perleidžiami atsiminimai³, liudijantys

-
- 1 Marcelijus Martinaitis, „Poeto gyvenimo ir kūrybos bruožai“, in: Paulius Širvys, *Ir nusinešė saulę miškai*, Vilnius: Vaga, 1984, p. 5–33.
 - 2 Algimantas Baltakis, „Posmai iš anapus. Pauliaus Širvio publikaciją palydint“, *Pergalė*, 1985, Nr. 6, p. 120–124.
 - 3 Pavyzdžiui, beletrizuoti Stasio Lipskio atsiminimai *Spindėjo beržas tolumoj. Sakmė apie Paulių Širvį* išleisti 1991 ir 2006 m.

kūrėjo populiarumą. Reikia turėti omeny, kad, be literatūrologų, jo asmenybe domėjosi ir tebesidomi bei poeto legendos spinduliuose šildosi ir populiarieji dienraščiai, interneto svetainės, skelbdamos vis naujesnių dokumentinių smulksmenų iš bohemiškojo gyvenimo aruodo. Be jokios abejonės, tokia informacinė gausa gali trukdyti atidžiau pažvelgti į poeto gyvenimo ir kūrybos visumą universalesniu aspektu.

Galima būtų teigti, kad, panašiai kaip Širvio kūrybos situacija iki Kukulo monografijos, taip ir ši knyga dar vis laukia įdėmesnio literatūros tyrinėtojų žvilgsnio. Monografija taip ir nebuvo išsamiau apžvelgta, išskyrus keletą fragmentiškų atsiliepimų, publikuotų kultūrinėje spaudoje knygos pasirodymo metais. Galbūt dėmesio stoką nulėmė sunkiai aprėpiamas išleidžiamų veikalų skaičius – tarkim, peržvelgus Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos ir Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto katalogus, vien 2010–2012 m. išleistas net 21 literatūros laukui priklausantis leidinys, kurio metrikos žanrinėje grafoje puiškuojasi įrašas „monografija“. Padėtis nesikeičia ir pastaraisiais metais – produkcijos gausa ir pasiūla milžiniška – sutelkti dėmesį į anksčiau išleistą knygą reikia ypatingos atidos, o tokių stebėtojų gretos (jau nekalbant apie paties Kukulo netektį) gerokai praretėjusios.

Galima pasidžiaugti, kad Kukulo monografija vis dėlto pakliuvo vieno kito literatūros mokslininko akiratin. Pavyzdžiui, literatūrologas Rimantas Kmita straipsnyje „Laikysena ir jos dividendai: Justino Marcinkevičiaus laikysena (iki 1965 metų)“⁴ oponuoja Kukulo įžvalgoms apie kai kurių poetų etinius pasirinkimus sovietmečiu, tačiau tokie paminėjimai labai fragmentiški.

Tad trečioji, labai „žemiška“ tokios penkmečio tylos prielaida – Kukulas daugiau žinomas kaip literatūros kritikų ir poetų, o ne akademikų cecho narys, tad ir monografija apie Širvį nebuvo bendruomeninis įvykis, suteikiantis progą palankiau nusiteikusiems pastebėti teksto privalumus, o kritiškesniesiems atkreipti dėmesį į jo trūkumus. Galbūt prie pastarųjų iš dalies galima būtų priskirti literatūrologo Manfredo Žvirgždo atsiliepimą žurnale *Naujasis Židinys-Aidai*⁵. Pasak mokslininko, „prieš mirtį Kukulas daug rašė apie Paulių Širvį, mėgino ne tik suteikti intrigos jo poetikos analizei, bet netgi reanimuoti ideologines jo

4 Rimantas Kmita, „Laikysena ir jos dividendai: Justino Marcinkevičiaus laikysena (iki 1965 metų)“, in: *Tarp estetikos ir politikos: Lietuvos literatūra sovietmečiu*: Kolektyvinė monografija, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. 189–230.

5 Manfredas Žvirgždas, „Knygų mugė“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2014, Nr. 1, p. 77.

nuostatas“. Tačiau turint omenyje paties leidinio politinę dešinėsios pakraipos orientaciją, nenuostabu, kad apie monografiją atsiliepiama ne be ironijos kaip apie aprašančią „„alkoholiškai armonikinės‘ poezijos korifėjaus kūrybos slėpinius“, kurie atrakinami „biografinės psichoanalizės raktais“.

Vis dėlto, atmetus stilistines ir retorines politinio angažavimosi figūras, galima sutikti, jog visa, kas susiję su kūrėjo biografija – kitaip tariant, žmogaus gyvenimas, jo kūrybinės nuostatos, vertybės ir pan. – nuolatos buvo Kukulo tyrinėjimų akiratyje. Čia turbūt verta paminėti, kad prie monografijos, kurios jis taip ir nespėjo užbaigti, eita nuosekliai. Keturiuose ankstesnėse literatūros tyrinėjimams ir eseistikai skirtose knygose⁶ rasime pakankamai daug rašytojų ir poetų biografinių detalių, padedančių atidžiau ir kartu platesniu žvilgsniu regėti jų kūrybos visumą.

Ko gero, būtent pasirinktas biografinis metodas suteikė Kukului galimybę matyti ir rinktis ne tik literatūros kanone įtvirtintus autorius, bet ir, paliekant nuošaliau akademinės konjunktūros kotiruojamus pasirinkimus, imtis mažiau pastebimų, tačiau, autoriaus nuomone, talentingų poetų kūrybinio paveldo išsaugojimo ar net reabilitacijos. Taip paties Kukulo sudarytose Algirdo Verbos, Danutės Paulauskaitės, Elenos Mezginaitės, Raimundo Jonučio pomirtinėse poezijos rinktinėse atsirado jo paties apžvalginių straipsnių, apibendrinančių, nurodančių svarbią tų kūrėjų vietą bendrame šiuolaikinės literatūros istorijos kontekste. Būtent biografinių ir kūrybinių kontekstų aprėptimi, įrašydamas kūrėją tarp kitų, Kukulas sukurdavo išpūdingas literatūros lauko panoramas – tai literatūrologė Viktorija Daujotytė ir turėjo omeny, rašydama, kad „Kukulas turi gerą teksto pajautą, originaliai jungiamą su išplėtotu *mąstymu apie literatūrą*. Yra vienas atkakliausių literatūros apžvalgininkų“⁷. Toks „panoraminis“, kontekstinis rašymas nėra itin dažnas – jo pavyzdžių aptikti galima Daujotytės, Marijaus Šidlausko, Audingos Peluritytės–Tikušienės, gal dar vieno kito literatūros tyrinėtojo darbuose.

Prie tokių apžvalginių knygų, siekiančių iš arčiau pažvelgti į kūrėją per jo gyvenimo nuostatas, galima priskirti ir Valdemaro Kukulo monografiją *Pauliaus*

6 Iki monografijos apie Širvį Kukulas išleido šias eseistikos ir literatūros kritikos knygas: *Eilėraščio namai: Esė apie poezijos šiandieną*, Vilnius: Vaga, 1992; *Bailiojo drąsa gyventi: Eseistikos etudai*, Vilnius: Mažasis Vyturys, 2001; *Didžiadvasių žodžių eros pabaiga: Literatūros kritika*, Vilnius: Homo liber, 2004; *Vertybių apžvalgos ratas: Žvilgsnis į 2004–2011 m. kultūrinę spaudą*, Kaunas: Kauko laiptai, 2012.

7 Viktorija Daujotytė, *Lietuvių literatūros kritika*, Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 403.

Širvio gyvenimas ir kūryba: Ženklai ir pražvalgos. Kaip minėta, pats jos pabaigti nespėjo, šį darbą atliko jo visų reikalų patikėtinė ir bendražygė Deimantė Kažukauskaitė-Kukulienė. Pasak jos,

Monografija apie Širvį neatsirado iš niekur. Knygai jis brendo, ruošėsi ilgus metus. Dar studijuodamas Vilniuje žurnalistiką, 1982-aisiais rašė savo diplominį darbą apie Širvio pokario publicistiką (darbo vadovas – Bronius Raguotis), tada Valdemaras rinko medžiagą, Širvio publikacijas iš visų pokario laikraščių. Turbūt turėdamas omeny ir šį Kukulo įdirbį, Marcelijus Martinaitis pakvietė jį kartu sudarinėti Pauliaus Širvio rinktinę *Ir nusinešė saulę miškai*, kuri buvo išleista 1984-aisiais. Jis buvo išrankiojęs visų Širvio eilėraščių variantus, nes pastarasis daug jų atmainų buvo publikavęs rajoniniuose laikraščiuose, kuriuose dirbo. Dirbdamas su Martinaičiu, Kukulas jam pažadėjo kada nors parašyti apie Širvį knygą. Kodėl? Nes Valdas Širvio asmenyje atpažino save, tarp jų gyvenimų būta labai daug sutapimo ženklų. Ir ta našlaitystė, ir gėrimas, ir ištikimybė „fronto draugams“... Jam Širvio likimas atrodė labai artimas.⁸

Sudaręs Širvio rinktinę *Ir nusinešė saulę miškai* Kukulas parašė pjesę *Tai aš – Paulius*, pagal kurią režisierius Rimantas Tuminas sukūrė spektaklį *Čia nebus mirties*. Kažukauskaitės-Kukulienės liudijimu,

Valdui, nepaisant tam tikrų pripažinimo ženklų, Širvio likimas atrodė labai skaudus, labai tikras ir atpažįstamas kaip menininko, kuris savo laike jaučiasi svetimas, atsidūręs nuošalėje, kvailai įsimylėjęs... To likimo Valdas visą laiką buvo genamas. Toje pjesėje irgi labai daug Valdo minčių ir apie Širvį, ir apie save, nes tai mąstymas apie menininką, poetą laiko mėsmalėje.⁹

Taigi turėdami tokį Kukulo paskutiniosios knygos rašymo pretekstą, galime konkrečiau pažiūrėti, kaip Širvio gyvenimas ir kūryba atsiskleidžia monografijoje.

Dviejų biografijų gretinimas siekiant atidžiau pažvelgti į knygą yra pakankamai rizikingas dėl pavojaus pernelyg supaprastinti tyrimą, tačiau šiuo atveju verta tai išbandyti dėl nuolat pasitvirtinančių liudijimų apie Širvio ir Kukulo vertybinių sampratų bendrumą. Buvę bendramoksliai (pvz., Kukulo studijų metų kolegė Aldona

8 Čia ir toliau apie Kukulo monografijos genezę cituojama iš asmeninio pokalbio su Deimante Kažukauskaite-Kukuliene, įrašyto 2016 11 15.

9 *Ibid.*

Kruševičiūtė) teigia, kad ne sykį yra matę abu kūrėjus bendraujant bohemiškoje aplinkoje. Žinoma, tokių prisiminimų su Širviu turbūt turi pusė „Literatų kavinės“ nevangusių vilniečių, bet čia būtų itin svarbu įsiklausyti į jau cituotus Kažukauskaitės-Kukulienės žodžius, patvirtinančius, kad Kukului buvo svarbi Širvio laikysena, kūryba, nuostatos, visa tai jis „atpažino“ savo gyvenime, ir tų dalykų taip paprastai neįsprausi į suprimityvintą „armonikinės alkoholinės“ kultūros sampratą.

Juolab kad ir pačioje monografijoje autorius teigia: „prie poeto kūrybos esmės atskirai negalima priėti nei iš metafizinės mistinės poezijos prigimties, nei iš racionalistinės kokios nors griežtos metodologijos pusės.“¹⁰ Tad Kukulas atidžiai imasi peržiūrėti kūrėjo biografiją ir ten atranda daug svarbių, paaiškinančių tam tikrus kūrybinius dalykus akcentų.

Skaitytojui pateikiama 14 skyrių, į kuriuos autorius chronologiškai suskirsto Pauliaus Širvio gyvenimo ir kūrybos kelią. Pradedama nuo bendrųjų, pamatinių įžvalgų – paminimas poeto kūrybos aktyvą sudarančių keliasdešimties eilėraščių fenomenas ir jį supantis gausybės variantų kontekstas; atkreipiamas dėmesys į Širvio kartos, jo kūrybinių bendražygių – Juozo Macevičiaus, Antano Jonyno, Kosto Kubilinsko – poezijos ypatybes; sudėliojama tam tikra gyvenimo ir kūrybos etapų ekspozicija.

Vėlesniuose skyriuose imamasi išskleisti konkrečius Širvio gyvenimo ir kūrybinės veiklos epizodus, išskiriant, atrenkant svarbiausius akcentus. Tarkim, Kukulas apie Antrojo pasaulinio karo metus rašo: „Mums rūpimai psichologinei, kartais net į pašamoną ‚nugrūstai‘ poeto biografijai svarbi ne geopolitinė karo epopėjos panorama, o vos keli pirmųjų karo dienų epizodai [...]“ (P. 188) Monografijos tekstą labai pagyvina ir daro įtaigesnį individualiosios stiliaus ypatybės, kaitaliojamas pasakojimo asmens (nuo „mes“ prie beasmenių formų, nuo pastarųjų – prie pastabų pirmuoju asmeniu) žiūros taškas, nevangiama ir ironijos gaidelių, ypač kur tai susiję su tam tikromis sustabarėjusiomis epochą apibūdinančiomis ar šabloniškoms literatūros kritikos frazėmis, pvz., su pasimėgavimu cituojamas sakinyš iš Širvio adoruotojų žodyno: „ir visa jo kūryba tėra vienas garuojantis kraujo lašas ant stingstančių kūrėjo lūpų.“ (P. 16)

Antrajame ir trečiajame skyriuose atidžiai peržvelgiama Širvio ankstyvoji kūryba (prieškaris, pokaris, įvairios įtakos) ir ypač publicistiniai tekstai. Šiame

10 Valdemaras Kukulas, *Pauliaus Širvio gyvenimas ir kūryba: Ženklai ir pražvalgos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013, p. 14. Toliau cituojant skliaustuose nurodomas puslapio numeris.

gyvenimo ir kūrybos etape viskas daugiau ar mažiau dera – jaunystės išgyvenimai, besiformuojančios ideologinės pažiūros, ankstyvoji meilė, fronto ir nelaisvės patirtis, pokarinė veikla. Visa tai dėstoma pakankamai plačiai, peržvelgiant biografinius kontekstus. Įdomūs ne tik literatūrologų, bet ir kitų sričių specialistų (sociologų, istorikų) dėmesį galintys patraukti pirmojoje monografijos pusėje esantys Kukulo apmąstymai, apibendrinantys asmens santykį su tuometine visuomene, konjunktūra:

P. Širvio gimimas ir brendimas yra ne kas kita, kaip ilgas ir kantrus visų prisiimtų ir išmoktų įpročių ir sampratų kratymasis, vadavimasis iš jų. Kitaip tariant, visa, kuo P. Širvytis bandė rėsti, formuoti save kaip žmogų, susikurti save kaip asmenybę, jį žalojo, traumavo kaip poetą, ir visi intelektualiniai, konjunktūriniai sluoksniai ilgainiui nuo asmenybinio stuburo turėjo atsokti, atkristi, tegu ir labai skausmingai, tegu kartais ir prieš paties poeto valią. Kad būtų parašyta pora dešimčių nepakartojamų eilėraščių, poetas turėjo nueiti kelią nuo savęs iki savęs: nuo jokių socialinių, visuomeninių, politinių sugestių nepalietos savo prigimties per visas socialines, ideologines, politines perversijas jis turėjo vėl pareiti į save, kalbantį vien pirm pradžiais, pirmareikšmiaus prigimties žodžiais (meilė, džiaugsmas, skausmas, ilgesys ir pan.) (P. 165)

Vėlesniuose skyriuose, kai analizuojami konkretesni eilėraščiai, jų variantai, vėl grįžtama prie konkrečių biografinių detalių, bet tada nuo apibendrintos kalbos pereinama prie konkrečių sugretinimų ir ištarmių. Tarkim, kai kurie patirtiniai faktai pateikiami gana kategoriškai, kaip akivaizdūs kūrybos psichologijai naudos teikiantys įrodymai, ir tai svaru, ko gero, tik nujaučiant paties Kukulo gyvenimo kontekstus. Pvz., vėlesniuose skyriuose tarp svarbesniųjų, likimą lemiančių akcentų galima atrasti našlaitystės ir kūrybiškumo sugretinimą: „Kūrybos rezultatyvumo požiūriu ir pati našlaitystė gal nėra joks trūkumas, joks praradimas, greičiau privalumas, lemiantis ne tik žmogiško charakterio, bet ir kūrybos savarankiškumą ir ypatingumą.“ (P. 168–169) Jeigu taip rašytų ne Kukulius, kuris anksti neteko tėvų globos, apimtų įtarumas.

Daug reikšmės skiriama saviugdos aspektui – jaunystėje skaitytai lektūrai, ypač keturioms svarbiosioms Širvio knygoms (Ferencio Molnaro *Palo gatvės berniūkščiai*, Balio Sruogos *Dievų miškas*, Ericho Marijos Remarko *Trys draugai* ir Jacko Londono *Martinus Idenas*): „Lektūra visada yra unikalūs ir neišsemiamas

žmogaus, jo charakterio, jo pažiūrų pažinimo šaltinis, ypač, kai tyrinėtojas stokoja kitų dokumentų (laiškų, dienoraščių), kaip P. Širvio atveju.“ (P. 313)

Monografijos pradžioje užsiminęs apie skaitomų knygų svarbą, vėliau Kukulas jų analizei ir Širvio gyvenimo sugretinimui dedikuoja visą skyrių, tiesa, kai kur patį Širvį bent porai puslapių „pamesdamas“ (ypač *Martino Ideno* apmąstymų kontekste) ir neišvengdamas autosugestijų:

„Palo gatvės berniūkščiai“ yra stipriausias mano kada nors skaitytas paaugliams rašytas himnas mirčiai, net ne mirčiai, o Mirčiai, kuri yra bet kokio gyvenimo ir bet kokios gyvybės pagrindas: paprasčiausiai be taurios mirties nematyti tauraus gyvenimo, žinoma, jei toks duotuoju laiku yra įmanomas. (P. 315)

Skaitymas – paties Kukulo ne sykį įvardytas asmenybinis pasirinkimas: „Tarp kitų dar vaiko apsisprendimų buvo ir vienas svarbesnių – sąmoningai kaip gyvenimo kelią rinktis literatūrą, poeziją, knygas.“¹¹ Lektūra buvo ne tik literatūrinio akiračio, bet ir tam tikrų politinių pažiūrų formavimosi šaltinis. Tiek vienas, tiek kitas kūrėjas (nors Kukulo atveju buvo gal mažiau alternatyvų – gimęs jau SSSR epochoje) įgijo tvirtus kairuoliškus įsitikinimus – ir tai, ko gero, nulėmė beveik prigimtinį socialinio teisingumo ieškojimą, poreikį: „Kolektyvinė kaimo sąmonė skatino ‚pažangios‘, ‚kairuoliškos‘ lektūros skaitymą, o tokios lektūros skaitymas jauną, dar tik besiformuojantį, bendruomenės narį labai greitai paversdavo lygiu visateisiu tos bendruomenės nariu.“ (P. 177)

Monografijoje daug kalbama apie publicistinio žodžio ir poezijos dermę, tiksliau, tos sandūros keliamus rūpesčius Širvio kūrybai, jos kokybei. Vėl būtų galima pabrėžti ir Kukulo išpūdžių pagrįstumą, susijusį su asmenine patirtimi, išsakytą autobiografijoje dar sovietiniais laikais: „[...] noriai vaikštau nuo poezijos prie eseistikos, kritikos ir atgal, nepaisydamas net to, kad šios dvasinės veiklos sritys, bent mano atveju, viena kitai tikrai nepadedą.“¹²

Be jau minėtų ir Kukulo paliudytų svarbiųjų Širvio našlaitystės, ankstyvo savarankiškumo, ugdymosi ir politinių pažiūrų aspektų, šioje amalgame susiformavo keletas vidinių vertybinių nuostatų, kurias derėtų atidžiau patyrinėti. Tarkim, monografijoje nemažai vietos skiriama tam tikriems, nebūtinai prikišamai

11 Deimantė Kukulienė, „Gyventi knygoje ir su knygomis. Valdas Kukulas ir jo biblioteka“, *Knygotyra*, Nr. 65, 2015, p. 248.

12 *Tarybinių rašytojų autobiografijos: A-K*, sud. Aldona Mickienė, Vilnius: Vaga, 1989, p. 782.

rodomiems, bet svarbiems, laikyseną formuojantiems dalykams. Pavyzdžiui, ištikimybė. Kukulas mini tam tikrą Širvio garbės kodeksą, atsineštą iš fronto, ir gyvenimą pagal jį, ilgainiui nulėmusį didžiulę poeto vienatvę. Neįmanoma nematyti Kukulo pagarbos šituose sakiniuose apie Širvį, prisimenant, kad toks matas ir pačiam Kukului prie širdies. Tai paliudytų ir šie Kažukauskaitės-Kukulienės žodžiai:

Iš tokios savikūros, kurią daugiausia sudarė perskaityta lektūra, jis save formavo – viena svarbiausių žmogaus savybių, labiausiai vertintinas bruožas jam buvo ištikimybė. Ypač ištikimybė draugams. Ir jeigu koks nors žmogus tapdavo jo draugu, jei jie susidraugaudavo, tai būdavo tarsi krauju duota priesaika. Ir jis tuos savus žmones gindavo.¹³

Lemties, likimo, tam tikro aplinkybių determinizmo apmąstymai ir su tuo susijusios sąvokos Kukulo monografijoje atsikartoja nuolat. Dėl vietos stokos tegu bus apsiribota tik kai kurių raktinių žodžių paminėjimu. Psichologiniam tiriamojo apibūdinimui nuolat pasitelkiamos laisvės, meilės sąvokos ir jų stygiaus sąlygoti vienatvės, bohemos, atsiribojimo įvardijimai, apibūdinantys poeto būsenas, kurios realizuojamos jo (dažniausiai poetinėje) kūryboje.

Monografijoje siūloma žiūros į Širvio gyvenimą ir kūrybą trajektorija neatšiejama ir nuo tam tikrų psichologinių sąvokų. Tai nulemta paties Kukulo požiūrio į kūrybą apskritai: dar pirmojoje eseistikos knygoje *Eilėraščių namai* jis pripažįsta, kad poeziją suvokia pirmiausia kaip „dvasios būseną“: „Eilėraštis jau pats savaime yra poezijos fikcija, chimera. Pati poezija – dvasios būseną, žmogaus vidinė būtis, o eilėraštis – tik bandymas ją atkurti, rekonstruoti kalbos priemonėmis.“¹⁴ Neplėtojant šios temos papildomais komentarais, tampa gana aišku, kodėl Kukulo eseistikoje, literatūros kritikoje tiek psichologinės potekstės. Tad ne išimtis ir ši knyga. Pvz., monografijoje po bendrojo gyvenimo ir kūrybos aptarimo bent trijuose skyriuose nagrinėjami Širvio eilėraščių rinkiniai, kuriuose nemaža atskirų poetinių tekstų, jų įvaizdžių analizės. Daug atveriamas pasitelkus „pasąmonės-sąmonės“ sąvokų opoziciją. Antai, nagrinėdamas Širvio eilėraščių „Kareivio meilė šventa“, literatūros kritikas pabrėžia „poetinės sąmonės“ vaidmenį. Pats terminas neilgoje teksto ištraukoje pavartojamas net keletą kartų:

13 Citata iš asmeninio pokalbio su Deimante Kažukauskaite-Kukuliene, įrašyto 2016 11 15.

14 Valdemaras Kukulas, *Eilėraščių namai*, p. 64.

Poetinė pašamonė neklysdama sufleruoja tiksliausią ritmą ir tinkamiausią, natūraliausią intonaciją [...], todėl ir pabrėžiu poetinės pašamonės vaidmenį vidinei šio eilėraščio organizacijai [...]. Man regis, būtent poetinė pašamonė poetą gelbsti nuo kompozicinio padrikumo, bent jau iki eilėraščio vidurio. (P. 129–130)

Šalia kitų įdomių kritinių pastebėjimų dera atkreipti dėmesį į tai, jog „poetinė pašamonė“ abstrahuota iki atskiro lėmėjo lygmens, veikia savarankiškai, „gelbsti“ poetą nuo, reikia suprasti, jo nemokšiškumo, patirties stygiaus.

Kitas atvejis – Kukulo beveik detektyvinis tyrimas ieškant Širvio eilėraščio „Žvaigždėlė“ provaizdžio (atomazga vis dėlto įvyksta – provaizdis yra Michailo Lermontovo eilėraštis „Sapnas“). Ir čia vėl pabrėžiama „pašamoniškumo“, kuris susiejamas su poezijos prigimtimi, svarba: „[...] nesutapimų P. Širvio kūryboje ir ypač jos interpretacijose begalės, ir tai tik dar labiau didina jos „pašamoniškumą“, kuris neatsiejamas nuo autentiškos poezijos prigimties.“ (P. 152)

Toliau Kukulą šio eilėraščio tyrimo pėdsakai vėl nuveda į abstrakcijų lygmenį, kur atskirai nuo paties kūrėjo (tiksliau, kūrėjų) veikia pati poezija, pats eilėraštis: „„pasiskolinus“ pirmąsias eilutes, eilėraštis paprastai toliau „rašo pats save“, ir kūrybos psichologijos požiūriu tai jokia naujiena.“ (P. 158) Kaip matome, visas vyksmas legitimuojamas įvardijimu, kad tai – „kūrybos psichologijos sritis“.

Dar vienas pašamonės aptarimo atvejis leidžia patvirtinti, kad Kukulas būtent jai teikia viršenybę prieš sąmoningumą. Kalbėdamas apie vieną iš „lemtingų“ karo dienų Širviui, Kukulas kelia klausimą, kiek sąmoningai, o kiek instinktyviai, iš prigimties, renkasi kūrėjas. Ir pasufleruoja, kad nugali pašamonė, būtent dėl to Širvytė tampa ne prozininku, o poetu:

Įdomu, ar poetas sąmoningai suvokė šitą slapčiausią gyvybės slapties koliziją? Ko gero, ne, nes jeigu būtų suvokęs, būtų rašęs prozą, o geriausieji eilėraščiai būtų likę be didžiosios paslapties atšvaitų. Dabar gi jie paslaptingi, vadinasi, parašyti prigimtimi ir pašamone. (P. 211)

Monografijoje kalbama ir apie „teksto diktatą“ kaip dar vieną „poezijos savaime“ reiškimosi ypatybę, kai „[...] ne poetas diriguoja savo tekstui, o pats tekstas diktuoja savo sąlygas jaunam kūrėjui. Būtent tokiais ir panašiais atvejais galime prabilti apie poetinės pašamonės, poezijos archetipinės atminties proveržius ir diktatą, be kurių poetas vėliau nebūtų turėjęs kur grįžti.“ (P. 85)

Neabejotina, kad Kukulas knygai apie Širvį tikrai būtų parašęs kitokią pabaigą, sudėjęs akcentus, galbūt ir numanomus, tačiau dabar jau nebeatvirtinamus. Todėl belieka spėlioti, kur tyrimą būtų nulydėjusios autorinės intencijos, – žinoma, jis nesibaigtų svarbiausių knygų aptarimu. Tikėtina, kad apibendrinamas visus skyrių antraštėse įvardytus išsipildymo, sutapimo, išsivadavimo ir atpažinimo ženklus, gyvenimo ir kūrybos kontekstus Valdemaras Kukulas būtų susiejęs į vieną, poeziją, lemtį ir laisvę savin talpinantį vaizdinį, kurio raktažodis galėtų skambėti taip: autentiškas. Tikras. Nuoširdus. Nesumeluotas. Talentingas. Visa, ką pats Kukulas yra patikrinęs savo gyvenimo ir kūrybos kontekstais. Visi tie atpažinimo ženklai yra ir jo paties sąsajos su Širvio būtimi.

Kadangi autorius nebeturėjo galimybės pats baigti knygos, leidėjams ir sudarytojais teko nelengva užduotis – sukurti pabaigą neišardant bendrosios struktūros. Simbolinis sprendimas kaip paskutinį skyrių įdėti taip pat nebaigtą, dar gerokai iki knygos kūrimo Širvio jubiliejui rašytą ir niekur nepublikuotą tekstą apie paskutiniąją jo lyrikos knygą pasiteisina. Kaip ženklas, kad niekas nebūna išbaigta. Paskutinis monografijos žodis „[Nebaigta]“; įrašytas nebe autoriaus ranka, yra konstatavimas, liudijimas arba įpareigojimas. Tai priklauso jau nuo skaitytojo žiūros taško.